

Tatiana Ronginska*

WIELOWYMIAROWOŚĆ KREATYWNOŚCI W EDUKACJI

Wyobraźnia jest ważniejsza od wiedzy
Albert Einstein

Wprowadzenie

Zadanie edukacji akademickiej polega na tworzeniu systemu wiedzy łączącej elementy poszczególnych obszarów, w przypadku psychologii dotyczy to funkcjonowania człowieka w różnych sferach życiowych. Podejście przedmiotowe stanowiące podstawę edukacji realizowane jest poprzez nabywanie wiedzy i umiejętności z zakresu treści programowych wybranych kierunków i specjalności. Współczesne środowisko pracy ma natomiast wyraźny charakter interdyscyplinarny, co wymaga od absolwenta studiów wyższych umiejętności łączenia wiedzy z różnych dyscyplin. Kompetencje zawodowe przestają być domeną jednej dziedziny wiedzy, a edukacja wyższa – wystarczającym warunkiem sukcesu zawodowego, gdyż osoba z wyższym wykształceniem jest zmuszona do poszerzania wiedzy fachowej poprzez liczne kursy i studia podyplomowe. Środowisko zawodowe naszych czasów zaczyna mieć coraz bardziej globalną konfigurację, podobnie jak globalny staje się świat oraz gospodarki i społeczeństwa w nim funkcjonujące. Globalizacja rynku pracy wymaga poszukiwania nowych strategii i form edukacyjnych, odwołujących się do potencjału intelektualnego człowieka, zdolnego do łączenia wiedzy z różnych obszarów.

Wychodząc z założenia, że czynnikiem integrującym różne elementy w całość jest kreatywny potencjał jednostki należy określić jego miejsce w edukacji i życiu zawodowym człowieka. Kreatywność jako wyrażenie indywidualności i niepowtarzalności jest w stanie ochronić człowieka przed edukacją masową, która jak i kultura masowa stała się odznaką dzisiejszych

---

***Tatiana Ronginska** – doktor habilitowany w dziedzinie psychologii, profesor UZ, Uniwersytet Zielonogórski; zainteresowania naukowe: diagnostyka psychologiczna, psychologii stresu, psychologia pracy i zarządzania; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3332-9262>; e-mail: t.ronginska@wpps.uz.zgora.pl

czasów. Moc kreatywnego potencjału człowieka była niegdyś przesłanką renesansu w sztuce, można więc spodziewać się, iż stanie się ona podłożem renesansu edukacji we wszystkich jej formach i aspektach.

Zdolność umysłu kreatywnego do zróżnicowanego odbioru i przetwarzania informacji pozwala jednostce wyjść poza granicę istniejących norm, przezwyciężyć trudności występujące w procesie indywidualnego rozwoju, gwarantując jego niepowtarzalność i unikatowość, stanowiąc podstawę rozwoju twórczego. Dzięki kreatywności rozwój staje się tematem otwartym, nieobciążonym determinującym wpływem wrodzonych instynktów biologicznych i niezależnym od zaplanowanego, manipulacyjnego oddziaływania bodźców zewnętrznych.

Kreatywność w edukacji – słowo wstępne

W większości definicji kreatywność jest określana jako zdolność umysłu do tworzenia czegoś nowego (Fromm 1959; Sternberg 1996, 2001, 2006; Guilford 1978; Torrance 1981; Lubart, Mouchiroud, Tordjman, Zenasni 2009; Maslow 2009; Amabile 1996; Barron 1969; MacKinnon 1962; Nęcka 2001; Sternberg, Lubart 1995; Popek 2003; Druzinin 2008; Bogojawlenskaja 1980, 2002; Lubart, Mouchiroud, Tordjman, Zenasni 2009; Cholodnaja 2002), co świadczy o istnieniu odpowiedniego potencjału w strukturach poznawczych człowieka warunkującego ową zdolność. Można zatem przypuszczać, że każda jednostka od urodzenia jest przygotowana do aktywności twórczej, a przypisywanie kreatywności źródła tej aktywności niejako wyczerpuje problem definicyjny. Pozostaje natomiast pytanie o zasady i prawidłowości tej mocy, na które odpowiedź pozwoliłaby przejść od definicji deskryptywnej do wyjaśnienia mechanizmów kreatywności. Zdając sobie sprawę ze złożoności fenomenu kreatywności w niniejszym opracowaniu zostanie podjęta próba zbliżenia się do jego istoty, która z oczywistych powodów nie może być traktowana jako całkowicie wyczerpująca.

Żyjąc w czasach dominacji kultury masowej nieustannie poszukujemy źródeł indywidualnej, unikatowej i niepowtarzalnej kreatywności, ponieważ właśnie ona może uchronić człowieka przed zniknięciem w oceanie masowej produkcji. Siłą napędową wszelkiego rozwoju nie są podobieństwa, tylko różnice, ujawniające się w mocy wyobraźni, fantazji, pomysłowości i inwencji twórczej. Kreatywność i rozwój są związane ze sobą w sposób naturalny, gdyż indywidualną i niepowtarzalną drogę życiową warunkują nie tyle wyuczone przez człowieka schematy, powielane w procesie wychowania i nauczania, ile zdolność do tworzenia nowych, oryginalnych rozwiązań zadań rozwojowych. W przeciwnym przypadku mielibyśmy do czynienia z „produkcją masową”, „klonami”, czyli z ludźmi, którymi łatwo byłoby stero-

wać i manipulować stosując reguły, normy, standardy zachowania pożądane przez osoby sterujące rozwojem, wychowaniem, nauczaniem.

Kreatywność a inteligencja

Najstarsza psychologiczna koncepcja myślenia twórczego była zaproponowana przez Guilforda (1978). U podstaw procesów twórczych znajduje się zdolność jednostki do myślenia dywergencyjnego, rozbieżnego (*divergent thinking*), które przejawia się w zadaniach otwartych i polega na generowaniu wielu rozwiązań. Zdolność ta jest odzwierciedleniem swobodnego toku myślenia, bez nastawienia na poszukiwanie jedynie słusznych odpowiedzi, nieograniczonego kryteriami ramowymi, lecz ukierunkowanego na znalezienie różnorodnych, oryginalnych i przede wszystkim nowych sposobów rozwiązywania zadań. Cechami myślenia dywergencyjnego charakteryzującymi umysł kreatywny są według Guilforda płynność, giętkość oraz oryginalność procesów myślowych. W kreatywności jednostki jest zawarta zdolność do elastycznego, swobodnego poruszania się w intelektualnej przestrzeni psychicznej, a umysł kreatywny jest w stanie oceniać obiekty poddawane analizie z różnych punktów widzenia, unikając przy tym prostych, trywialnych, dobrze znanych rozwiązań i spojrzeń.

Poszukując źródeł wiedzy wyjaśniających istotę fenomenu kreatywności człowieka warto odwołać się do dwuczynnikowego modelu rozwoju inteligencji R. B. Cattella (1971). Analizując rozwój umysłowy autor wskazuje na istnienie wrodzonego potencjału kreatywnego człowieka wyrażonego w inteligencji płynnej (*fluid intelligence*), zawierającej zdolność umysłu do swobodnego operowania rzeczami, symbolami, obiektami, co umożliwia dostrzeganie ukrytych związków między nimi. Inteligencja płynna pozwala funkcjonować poza sztywnymi, wyuczonymi algorytmami rozwiązywania zadań, które powstają w trakcie uczenia się zorganizowanego. Przeciwnostwem do niej jest inteligencja skryształizowana (*crystallized intelligence*), będąca rezultatem procesów nabywania wiedzy podczas nauczania w obszarze określonej dyscypliny. Autor zwraca uwagę na to, że w trakcie rozwoju stopniowo wzbogaca się wiedza nabyta w procesie nauczania sformalizowanego, ale jednocześnie słabnie tendencja do twórczej percepcji i interpretacji świata.

Określenia, które wybrał Cattell dla wyjaśnienia różnic pomiędzy dwoma rodzajami inteligencji, wskazują na to, że wrodzony potencjał intelektualny jednostki, będąc jeszcze nieuporządkowanym, „nieuformowanym” poprzez procesy nauczania, ma strukturę cieczy, płynu, czyli jest w nim zawarta zdolność do swobodnego poruszania się wśród obiektów świata zewnętrznego, dostrzegania wszystkich ich stron. Ten rodzaj aktywności intelektual-

nej charakteryzuje się umiejętnością do wykrywania oryginalnych, nowych związków pomiędzy tymi obiektami. Innymi słowy przychodząc na świat człowiek jest z natury przygotowany na kreatywne, nieograniczone w swojej złożoności obcowanie się z bogactwem jego bodźców, symboli, obiektów itd.

Przełomowym momentem w rozwoju poglądów na temat diagnostycznej mocy ilorazu inteligencji była monografia Ulrica Neissera „Poznanie i rzeczywistość” („Cognition and reality: principles and implications of cognitive psychology”), prekursora praktycznej psychologii poznawczej (Neisser 1981). Sprawność umysłowa jednostki badana w zadaniach testowych jest zdaniem autora wskaźnikiem zasobów pamięci długotrwałej, natomiast potencjał kreatywny pozostaje poza granicami testów obiektywnych. Dla rozwiązywania problemów życia codziennego zasoby wiedzy zgromadzonej w trakcie nauczania przedmiotowego nie zawsze są wystarczającym warunkiem osiągnięcia sukcesu zawodowego i życiowego. Ostatni postulat Neissera stał się teoretyczną przesłanką koncepcji inteligencji sukcesu (*Successful intelligence*), opracowanej przez Roberta Sternberga (1996), w której ważne miejsce zajmuje kreatywny potencjał jako nieodzowny czynnik sukcesu życiowego człowieka.

W historii nauki można się spotkać z podobnymi punktami widzenia. O dwóch różnych rodzajach umysłu mówił rosyjski fizjolog I. P. Pawłow w swoim wykładzie „O umyśle rosyjskim” wygłoszonym w 1918 roku w auli Uniwersytetu w Sankt-Petersburgu z okazji przyznania nagrody Nobla za teorię warunkowania klasycznego (Pawłow 1999). Będąc jednym z prekursorów badań nad wrodzonymi cechami ośrodkowego układu nerwowego Pawłow zwracał uwagę na istnienie dwóch typów umysłu: „naukowego” i „zwyčajnego”. Umysł naukowy, podkreślał uczony, ma do czynienia tylko z niewielkim obszarem rzeczywistości, natomiast umysł zwyczajny – z całością kształtem życia człowieka. Porównując punkt widzenia Pawłowa z dwuczynnikowym modelem inteligencji Cattella można przypuszczać, że inteligencja płynna znajduje swoje odzwierciedlenie w umyśle zwyczajnym (o szerokim zakresie rozumowania, globalnym spojrzeniu na rzeczywistość, umiejętności docierania do wszystkich stron obiektów), natomiast umysł naukowy można porównać z inteligencją skryształizowaną, wyuczoną, zorganizowaną według reguł, schematów i zabiegów definicyjnych danego wycinka rzeczywistości. Zbliżony pogląd znajdujemy w koncepcji mądrości Sternberga, gdzie mądrość występuje jako wyjątkowa zdolność do rozumienia związków między rzeczami, odkrywania ukrytych sensów zdarzeń, wspomagająca rozwiązywanie problemów życia codziennego (za: Łukaszewski 2018, s. 40).

Kreatywność a adaptacja

Przyjmując aksjomatycznie, że rozwój człowieka przebiega w warunkach zmiennych i złożonych istotnym czynnikiem indywidualnej drogi życiowej staje się zdolność do ciągłej adaptacji, poszukiwania adekwatnej odpowiedzi na każde wymaganie otoczenia zewnętrznego. Różnorodność reagowania na ogrom i różnorodność bodźców otoczenia jest immanentną cechą psychiki człowieka, nie tylko wyposażonego w organy zmysłowe niezbędne dla percepcji bodźców, lecz zdolnego do syntetycznego przetwarzania napływającej informacji w oparciu o czynności umysłowe. W trakcie procesów uczenia się powstają struktury poznawcze, zdolne do rozwoju dzięki procesom akomodacji i asymilacji włączonym w globalny proces równoważenia struktur poznawczych (Piaget 1981). Gromadzenie informacji w ciągu życia jednostki polega na jej włączeniu się do dotychczas istniejących struktur. Każdy nowy fragment wiedzy powinien znaleźć swoje miejsce w strukturach już istniejących, połączyć się z nimi na zasadzie integracji, tak aby osiągnąć stan jakościowo lepszej adaptacji. W tym procesie decydującą rolę może odegrać inteligencja płynna, która zawiera w sobie możliwość łączenia oddzielnych fragmentów wiedzy w całość zintegrowaną. W psychologii myślenia ważną rolę odgrywa zasada łączenia się fragmentów w całość, czego rezultatem jest gestalt, który cechuje wysoki poziom integracji elementów strukturalnych. Płynność myślenia i zdolność do integracji zakotwiczona w mechanizmie gestaltu są warunkami powstawania nowych struktur poznawczych.

Piaget podkreślał, że „[...] ewolucja dlatego polega na równoważeniu, że trudności, które trzeba przezwyciężyć, mają formę zaburzeń równowagi, spowodowanych przez przeszkody lub opory nowych treści wobec dotychczas wystarczających form, przezwyciężenie zaś tych przeszkód otwiera nowe możliwości” (Piaget 1981, s. 192).

Koncepcja Piaget’a daje możliwość spojrzenia na istotę kreatywności jako potencjału wrodzonego, dzięki któremu struktury poznawcze są w stanie wzbogacać się przyjmując nowe elementy wiedzy, ponieważ mają ku temu predyspozycje – stopnie swobody łączenia różnorodnych elementów. Kreatywny charakter sfery umysłowej przejawia się w zdolności do asymilacji nowych bodźców, a to, co Piaget określał mianem elastyczności i giętkości struktur poznawczych (*Equilibre et structure d’ensemble*) wyraźnie wskazuje na ewolucyjne znaczenie kreatywności dla funkcjonowania człowieka w rozmaitych, trudnych, często sprzecznych sytuacjach życiowych.

W kontekście adaptacyjnej funkcji kreatywności na szczególną uwagę zasługuje teoria dezintegracji pozytywnej Dąbrowskiego (Dąbrowski 1989). Rozwój psychiczny człowieka autor widzi przez pryzmat ciągłych zmian, integrację i dezintegrację struktur psychicznych. Zmiany te są nieodłącznym

warunkiem rozwoju potencjału twórczego człowieka, a także jego dobrostanu psychicznego.

Podkreślając dynamiczny charakter procesów rozwojowych Dąbrowski mówił o tym, „[...] że nie może być rozwoju – a szczególnie rozwoju twórczego i przyspieszonego – bez przeżyć, wstrząsów, konfliktów wewnętrznych i zewnętrznych, bez stanów nierównowagi psychicznej, a więc bez depresji, niepokojów, lęków, obsesji, dążności do przewyciężenia siebie, do przekroczenia własnego typu psychologicznego[...]” (Dąbrowski 1989, s. 12).

Stany nierównowagi wewnętrznej są wpisane w procesy rozwoju struktur poznawczych, bowiem odzwierciedlają sposoby poszukiwania oryginalnych, nowych rozwiązań, a napięcia, którego te stany przejściowe wywołują, nie można traktować wyłącznie jako zaburzenia psychoruchowego, lecz należy upatrywać w nim wrodzonego instynktu eksploracji świata, ciekawości, dążenia do odkrywania nowych aspektów rzeczywistości obiektywnej oraz wewnętrznej struktury Ja. Równowaga stała, osiągnięta i zastygła może być przyczyną stagnacji. Stany wewnętrznego niepokoju są dobrze opisane w biografjach twórczych osób, bowiem nikt z nich nie charakteryzował się „grzecznym”, konformistycznym i prospołecznym zachowaniem, dopasowanym do ogólnie przyjętych norm. Niepokój wewnętrzny zawsze towarzyszy procesom twórczym, będąc odzwierciedleniem wysiłku poszukiwania źródeł własnej kreatywności. Zdaniem Dąbrowskiego „sprowadzenie procesów przystosowawczych jedynie do oscylowania pomiędzy sądami innych ludzi w celu osiągnięcia wygodnego kompromisu konformistycznego pozbawia adaptację znaczenia twórczego, sprawia, iż ztraca ona elastyczność, oryginalność i kreatywność” (tamże, s. 28). Analizując strukturę kreatywności w aspekcie kontekstu społecznego Sternberg i Lubart w pracy o symbolicznym tytule „*Defying the crowd*” (tłum. „Pokonując tłum”) wskazują na konformizm jako cechę hamującą otwartość umysłu i kreatywność człowieka (Sternberg, Lubart 1995).

Kreatywny wymiar procesów rozwojowych i adaptacyjnych ujawnia się w ciągłym powstawaniu jakościowo lepszych struktur, które będąc zdolnymi do kolejnego łączenia się, zachowują swoje stopnie swobody w celu dalszego przyjmowania nowych fragmentów wiedzy. Kreatywność charakteryzuje umysł otwarty, zdolny do swobodnego operowania informacją dotyczącą obiektów świata.

Kreatywność a zdrowie psychiczne

Badanie kreatywności człowieka jest problemem zasługującym na szczególną uwagę, gdyż dzięki potencjałowi twórczemu człowiek jest w stanie nie tylko rozwijać się, pokonywać trudności, nabywać nową wiedzę, ale przede

wszystkim chronić siebie przed nadmiarem wymagań, stresów i obciążeń świata zewnętrznego. Znaczenie kreatywności jako istotnego czynnika dobrostanu i rozwoju człowieka nie raz była podkreślana w ramach psychologii humanistycznej, jednak często przyjmowało to wyłącznie formy deklarowanych wartości, patetycznego apelu na temat możliwości realizacji siebie, niezależnie od wieku, pochodzenia, warstwy społecznej itd.

Twórca psychologii humanistycznej, Abraham Maslow pisał o tym, że kreatywność jest uniwersalną cechą osób dążących do samorealizacji: „Twórczość u ludzi samorealizujących się była pod wieloma względami podobna do twórczości wszystkich dzieci – szczęśliwych i czujących się bezpiecznie. Była ona spontaniczna, łatwa, wolna od stereotypów i banałów [...] Prawie każde dziecko potrafi spostrzegać bardziej swobodnie, bez uprzednich oczekiwań, co tam powinno być, co musi być albo co zawsze tam było [...] W każdym razie, wszystko to zdaje się wskazywać, że mamy do czynienia z fundamentalną, nieodłączną cechą natury ludzkiej, możliwością daną od urodzenia wszystkim istotom ludzkim lub ich większości, która najczęściej bywa utracona, stłumiona czy zahamowana, gdy dana osoba zostaje poddana oddziaływaniom kultury” (Maslow 2009, s. 248).

Umiejętność dorosłego człowieka widzieć świat tak, jak widzą go dzieci, Maslow nazywał „wtórną naiwnością” posługując się pojęciem z zakresu filozofii humanistycznej George’a Santayany, podkreślając, „[...] że większość osób dorosłych zatracą wrodzoną zdolność do „naiwnego” postrzegania świata, i tylko nieliczni zachowują tę zdolność od młodego wieku przez całe życie lub w dorosłości odnajdują ją w sobie ponownie” (tamże, s. 249).

Według Maslowa kreatywność nie tylko wyznacza indywidualną drogę rozwojową człowieka, będąc źródłem inspiracji procesów samorealizacji, ale również pomaga jednostce ujawnić siebie w kontaktach z innymi ludźmi, stworzyć wokół siebie otoczenie pełne sensu i energii pozytywnej. Można powiedzieć, iż tworzy ona swoisty parasol ochronny, podtrzymując człowieka podczas pokonywania trudności związanych z dążeniem do realizacji siebie, swoich potencjalnych i aktualnych możliwości. Porównanie kreatywności człowieka dorosłego z potencjałem twórczym dzieci może być lepszym dowodem, że jest ona nie tylko ważnym czynnikiem działania twórczego, lecz również decydującym warunkiem rozwoju psychicznego jednostki, powstawania indywidualnego i niepowtarzalnego Ja, gwarancją zdrowia psychicznego i fizycznego.

Postulaty psychologii pozytywnej, która stała się swoistym rozszerzeniem nurtu humanistycznego, podkreślają znaczenie potencjału intelektualnego jednostki dla kształtowania zdrowego i szczęśliwego życia. Na motywacyjną moc kreatywnego podejścia do życia wskazuje Csikszentmihalyi:

„Psychologia pozytywna zakłada, że satysfakcja płynąca z twórczej aktywności – i, ogólniej, z każdego zachowania, które służy poszerzaniu Ja – jest równie autentyczna i pierwotna jak satysfakcja homeostatyczna, która redukuje dyskomfort i dolegliwości” (Nakamura, Csikszentmihalyi 2005, s. 115). Kluczowym pojęciem psychologii pozytywnej jest *Flow* – przepływ, tok, swobodny ruch, stan, w którym może przebywać człowiek w chwilach pełnego zaangażowania, natchnienia, harmonijnego łączenia z tym, czym się zajmuje. Stan ten charakteryzuje poczucie nieograniczonej swobody, radości, nawet euforii, która pozwala zapomnieć o czasie i przestrzeni, co jest charakterystyczne dla momentów twórczego wzniesienia się ponad zwykłą rzeczywistość, oderwania się od codzienności. Stan ten często jest nazywany transem, odmiennym stanem umysłu i świadomości, w którym może przebywać osobowość twórcza, artystyczna.

Kreatywność – propozycja definicji

Wyjaśnienie źródeł kreatywności znajdujemy w pracach Fromma, poświęconych funkcjonowaniu osób kreatywnych (Fromm 1959). Zdaniem badacza „Kreatywność wymaga odwagi porzucenia pewników” (tamże, s. 25) i jest rozumiana jako tworzenie czegoś nowego, bądź obrazu, wiersza, lub utworu muzycznego. Jednocześnie autor upatruje w kreatywności nie tylko rodzaju działania, lecz przede wszystkim generalnej postawy jednostki, z którą jest związany proces tworzenia i która jest cechą charakteru. Tłumacząc sens kreatywności Fromm zwraca uwagę na to, iż kreatywność jest swoistą, wyjątkową zdolnością człowieka do świadomej percepcji rzeczy, przedmiotów, rodzajem widzenia i odpowiadania na pytania. „Widzieć przedmiot w jego „totalnej” całości, w całości powiązań z innymi przedmiotami” (tamże, s. 17).

Kreatywność występuje jako kluczowa cecha orientacji produktywnej w koncepcji rozwoju społecznego Fromma, bowiem „[...] słowo ‘produktywność’ kojarzy się z twórczością [...]” (Fromm 1994, s. 75). „Produktywność jest postawą, do której zdolna jest każda jednostka ludzka, jeżeli nie jest umysłowo i emocjonalnie upośledzona” (tamże, s. 75).

Podsumowując, kreatywność jest wrodzoną predyspozycją człowieka, w której wyraża się zdolność do całościowej, globalnej percepcji świata, który jawi się w mnogości powiązań pomiędzy tworzącymi go rzeczami, przedmiotami i zjawiskami.

Biorąc pod uwagę powyższe rozważania dla potrzeb niniejszej pracy sformułowano następującą roboczą definicję kreatywności: Kreatywność jest cechą umysłu wyrażoną w zdolności do swobodnego operowania obiektami lub pojęciami, podczas którego każdy obiekt lub pojęcie może występować w nieograniczonej ilości związków z innymi obiektami lub pojęciami. Kre-

atywny umysł posiada nieograniczoną liczbę stopni swobody rozumowania i interpretacji świata.

Pojęcie liczby stopni swobody przyjęte w naukach przyrodniczych oznacza możliwość wchodzenia w nowe związki wskazując na to, ile ruchów może wykonać obiekt w otaczającej go przestrzeni. Przekładając na język psychologii można powiedzieć, że kreatywny umysł dzięki wielkiej liczbie stopni swobody operowania informacją potrafi tworzyć nowe i oryginalne związki pomiędzy obiektami. Tak powstają nowe teorie, piękne dzieła sztuki, które znajdują drogę do każdego, bowiem każdy widzi w nich to jedno, najważniejsze dla siebie.

Przyjmując, że kreatywność posiada niezliczoną liczbę stopni swobody docierania do innych, zawiera w sobie moc oddziaływania na każdego poszczególnego człowieka, inspirując go do naśladowania, podziwiania i własnej twórczości, można mówić o jej wyjątkowej wartości dla rozwoju człowieka i społeczeństwa.

Max Planck w przemówieniu wygłoszonym w Cambridge z okazji setnej rocznicy urodzin Jamesa Clerka Maxwella (*James Clerk Maxwell in seiner Bedeutung für die theoretische Physik in Deutschland*) analizował rolę i wpływ wielkiego uczonego na innych ludzi. „Niewątpliwie najważniejszym efektem pracy wybitnego uczonego są wyniki jego badań. Istnieje jednak inny rodzaj jego pracy, który jest równoznaczny z tym pierwszym: jego inspirujący wpływ na innych badaczy, który sam w sobie jest częścią jego samodzielnej pracy. Wielki uczony na zawsze pozostaje w historii nauki nie tylko dzięki własnym odkryciom, ale i dzięki tym osiągnięciom, które były inspirowane przez niego” (Planck 1966, s. 170). Kreatywny potencjał człowieka jest nie tylko jego indywidualnym bogactwem, lecz jest on zapisany do największych skarbów całej ludzkości i powinien być wspierany przez procesy edukacyjne.

W dążeniu do działania kreatywnego człowiek konfrontuje się ze światem, szukając możliwości uwolnienia własnej energii twórczej. W kontaktach ze światem odnajduje siebie samego, realizuje własne Ja. Odzwierciedlając świat w sobie poszukuje odpowiedzi na pytanie o sens swego istnienia w świecie, w którym zajmuje centralne miejsce, gdyż jest dla siebie samego jedynym autorem obrazu świata. Tak rozumiany proces poznania własnego Ja widzimy w poznawczej koncepcji konstruktów osobistych Kelly’ego, który postuluje priorytetowe znaczenie inteligencji w funkcjonowaniu człowieka, nazywając go twórcą własnej, niepowtarzalnej koncepcji osobowości. Centralnym pojęciem Kelly’ego jest metafora „Człowiek jako badacz”, naukowiec, który tworzy własny koncept świata, aby móc go oceniać i przewidywać. „Człowiek spostrzega świat poprzez szablony, które sam tworzy

i próbuje zatem dopasować rzeczywistość do nich. W taki sposób człowiek tworzy obraz świata, w którym żyje” (Kelly 1955, s. 33). Zdaniem autora jądrem osobowości jest sposób subiektywnej interpretacji świata przez wolną jednostkę, która rezygnuje z nazywania rzeczy czarnymi lub białymi, prawdziwymi lub fałszywymi. Kelly występuje przeciwko dogmatom i schematom, a obraz człowieka w jego koncepcji jest wyznaczony cechami prawdziwego naukowca podejmującego próby poznawania i przewidywania zjawisk. „Antycypacja nie jest sztuką dla sztuki, lecz służy temu, aby lepiej przedstawić swoją przyszłość. Zza okna terażniejszości człowiek zagląda w przyszłość próbując ją złapać” (Kelly 1955, s. 57).

Życie człowieka jest kreowaniem rzeczywistości na podstawie unikalnej interpretacji rzeczy, obiektów, zjawisk, innych ludzi itd. Daje to możliwość tworzyć i zmieniać siebie samego. Kelly zwraca uwagę na to, że istnieją ludzie, którzy posiadają zdolność do rozpatrywania różnych aspektów świata, i są tacy, co widzą go przez sztywne pryzmaty (por. dwa rodzaje inteligencji Cattella: wielowymiarowość inteligencji płynnej oraz uporządkowanie definicyjne inteligencji skryształizowanej).

Poznawczy nurt w psychologii osobowości przypisuje jednostce rolę czynnego podmiotu w relacji ze środowiskiem, wyposażonego w umiejętność twórczej adaptacji do zmiennych warunków otoczenia. Decydujące znaczenie odgrywa przy tym giętkość myślenia będąca przejawem elastyczności struktur poznawczych i składnikami kreatywnego potencjału człowieka. Aktywność podmiotu poznania jest ukierunkowana na eksplorację świata i określenie swojej pozycji w nim.

Przytoczone rozważania na temat istoty kreatywności świadczą o wysokiej złożoności tego fenomenu. Nie da się wyjaśnić go w ramach jednej teorii psychologicznej. Kreatywność jest kategorią używaną przez wiele dyscyplin naukowych, łączącą w sobie wiedzę z różnych nauk. Wynika z tego konieczność poszukiwania wciąż nowych sposobów opisu i analizy zjawiska kreatywności.

Podsumowanie

Według Fromma „cnota każdego poszczególnego człowieka [...] stanowi jego wyjątkowa indywidualność” (Fromm 1994, s. 19). „Człowiek może potwierdzić swe ludzkie możliwości tylko poprzez realizację swojej indywidualności. Obowiązek życia jest dla niego tożsamy z obowiązkiem stania się sobą, rozwinięcia swoich potencjalnych, indywidualnych cech” (tamże, s. 24). Jeśli przyjmujemy edukację jako jedną z naczelnych wartości człowieka na drodze rozwoju swego Ja, kreatywny potencjał można uznać za tę cnotę, o której pisze Fromm, bowiem jest on odzwierciedleniem niepowtarzalnej i unikatowej

indywidualności człowieka, który chroni go przed unifikacją i zubożeniem w warunkach kultury masowej.

Można więc rzec, że na wspieraniu kreatywności polega zadanie współczesnej edukacji w warunkach narastającej globalizacji świata jako zapobieganie spłyceniu indywidualności poprzez stosowanie rozmaitych kategorii ewaluacji twórczego działania niepowtarzalnej jednostki.

Literatura

- AMABILE T. (1996), *Creativity in Context: Update to the Social Psychology of Creativity*, Westview Press.
- BARRON F. (1969), *Creative person and creative process*, New York, Holt, Rinehart & Winston.
- BOGOJAWLENSKAJA D. B. (1980), Diagnostika stanovlenija twočeskoj licnosti/ Psychodiagnostika i skola, Tallin, TRGU, s. 129-141.
- BOGOJAWLENSKAJA D. B. (2002), *Psychologia tvorčeskich sposobnostej*, Moskwa, Akademia.
- CATTELL R. B. (1971), *Abilities: Their structure, growth and action*, Boston: Houghton Mifflin.
- CHOŁODNAJA M. A. (2002), *Psychologia intelekta: Paradoksy issledowania*, SPb, Piter.
- DĄBROWSKI K. (1989), *W poszukiwaniu zdrowia psychicznego*, Warszawa.
- DRUZININ W. N. (2008), *Psychologia obsich sposobnostej*, SPb., Piter, 3 izd.
- FROMM E. (1959), *Der kreative Mensch*, in: *Erich-Fromm-Gesamtausgabe (GA) Band IX*.
- FROMM E. (1994), *Niech się stanie człowiek*, Warszawa.
- GUILFORD J. P. (1978), *Natura inteligencji człowieka*, Warszawa.
- KELLY G. A. (1955), *The Psychology of Personal Constructs*, N.Y., Norton.
- LUBART T., MOUCHIROUD C., TORDJMAN S., F. ZENASNI (2009), *Psychologia kreatywnosti*, „Kogito-Centr”, Moskwa.
- ŁUKASZEWSKI W. (2018), *Mądrość i różne niemądrości*, Sopot, Smak Słowa.
- MACKINNON D. W. (1962), *The nature and nurture of creative talent*, „*American Psychologist*”, 17, s. 484-495.

- MASLOW A. H. (2009), *Motywacja i osobowość*, Warszawa, PWN.
- NAKAMURA J., CSIKSZENTMIHALYI M. (2005), *Motywacyjne źródła kreatywności z perspektywy psychologii pozytywnej*, [w:] *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*, red. J. Czapiński, PWN, Warszawa, s. 103-117.
- NEISSER U. (1981), *Poznanie i realnost. Smysl i principy kognitiwnej psychologii*, Moskwa, Progress.
- NEĆKA E. (2001), *Psychologia twórczości*, Gdańsk, GWP.
- PAWŁOW I. P. (1999), *O russkom ume. Publicnaja lekcija, pročitannaja 20 maja 1918 goda w Petrograde*, „Rossyjski fiziologiceskij zurnal im. I. M. Secenowa”, t. 85, s. 9-10.
- PIAGET J. (1981), *Równoważenie struktur poznawczych*, Warszawa.
- PLANCK M. (1966), *Edinstwo fiziceskoj kartiny mira*, Nauka, Moskwa.
- POPEK S. (2003), *Człowiek jako jednostka twórcza*, Lublin, Wydawnictwo UMCS.
- STERNBERG R. J., LUBART T. I. (1995), *Defying the crowd: Cultivating creativity in a culture of conformity*, New York, Free Press.
- STERNBERG R. J. (1996), *Successful Intelligence*, London.
- STERNBERG R. J. (2001), *Psychologia poznawcza*, Warszawa, WSiP.
- STERNBERG R. J. (2006), *The nature of Creativity*, „Creativity Research Journal”, 18(1), s. 87-98.
- TORRANCE E. P. (1981), *Thinking creatively in action and movement*, Bensenville (IL), Scholastic testing service.

Tatiana Ronginska

MULTIDIMENSIONALITY OF CREATIVITY IN EDUCATION

Keywords: adaptation, education, creativity, degrees of freedom, mental health.

The paper attempts to analyze the categories of creativity in relation to the tasks of modern education. Creativity is presented in the aspects of adaptation, mental health, intellect and cognitive structure development. Based on the presented content of the components of creativity, the author proposed her own definition of the concept, focusing on its major dimensions, and demonstrated the possibilities to enhance the individual's creativity in the process of education.

Tatiana Ronginska

WIELOWYMIAROWOŚĆ KREATYWNOŚCI W EDUKACJI

Słowa kluczowe: adaptacja, edukacja, kreatywność, stopnie swobody, zdrowie psychiczne.

W artykule przedstawiono próbę analizy kategorii kreatywności w odniesieniu do zadań współczesnej edukacji. Kreatywność przedstawiono w aspektach adaptacji, zdrowia psychicznego, inteligencji i rozwoju struktur poznawczych. Na podstawie zaprezentowanych treści kategorii kreatywności zaproponowano autorską definicję pojęcia ze wskazaniem na jej główne wymiary oraz pokazano możliwości wzmocnienia kreatywnego potencjału jednostki w procesie edukacji.